

ДОМОГОСПОДАРСТВО В СИСТЕМІ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

А.Ю. Жулавський, канд. екон. наук, професор;

О.О. Каленська, аспірант

Сумський державний університет, м. Суми

В статье рассматривается влияние экологических факторов на экономические отношения домохозяйства с другими хозяйствующими субъектами.

Ключевые слова: домохозяйство, эколого-экономические отношения.

У статті розглядається вплив екологічних факторів на економічні відносини домогосподарства з іншими суб'єктами господарювання.

Ключові слова: домогосподарство, еколого-економічні відносини.

ВСТУП

Взаємозалежність функціонування екологічної та економічної систем досліджується вже протягом тривалого часу, але й досі залишається у центрі уваги науковців у зв'язку зі все більшим загостренням протиріч між розвитком економіки і станом навколишнього середовища.

Встановленим і доведеним є факт негативного впливу погіршення екологічної ситуації на функціонування підприємств промисловості та сільського господарства. Вичерпування та зниження якості природних ресурсів призводить до їх здорожчання та зниження ефективності виробництва, зростають витрати на утилізацію відходів, рекультивацію земель тощо. В той же час потрібно відмітити, що практично поза увагою вчених залишається питання впливу забруднення навколишнього середовища на функціонування такого суб'єкта економічних відносин, як домогосподарство.

Домогосподарство є важливим елементом економічного кругообігу. Окремі аспекти економіки домогосподарства вже тривалий час є об'єктом уваги провідних вчених світу. У. Петті розглядав проблему доходів домогосподарства, їх витрат на харчування, житлові умови. Е. Енгель досліджував залежність між характером споживання та рівнем доходів. Взаємозв'язок доходів, споживання та заощадження розглядається у працях Дж. Кейнса. Разом з тим потрібно відмітити, що питання залежності економіки домогосподарства від впливу факторів навколишнього середовища малодосліджене.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Однією з найважливіших завдань під час визначення місця і ролі домогосподарства в системі еколого-економічних відносин є дослідження домогосподарства як економічної категорії та виявлення особливостей домогосподарства як економічного суб'єкта. Це дозволить виявити основні економічні аспекти функціонування домогосподарства, що можуть впливати на стан навколишнього середовища або бути об'єктом його впливу.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Кейнсіанська теорія розглядає домогосподарство з точки зору постачальника ресурсів і споживача товарів та послуг, досліджує його споживчу поведінку. Марксистський напрям аналізує формування вартості робочої сили як основного ресурсу домогосподарства.

У вітчизняній практиці наукових досліджень за часів планової економіки домогосподарство як економічна категорія практично не розглядалося, а за одиницю аналізу виступала родина. Але навіть якщо брати до уваги виключно її економічні характеристики, поняття “родина” і “домогосподарство” не можуть бути ототожненими, оскільки як “домогосподарство” можуть виступати не тільки родини, але й особи або групи осіб, що не є родичами. Крім того, термін “домогосподарство” не стосується безпосередньо внутрішніх, мікроекономічних сторін життєдіяльності родини – ведення домашнього господарства, розподілу домашньої праці, доходів тощо. Але останніми роками у вітчизняній науці починається процес усвідомлення значення домогосподарства як суб’єкта господарських відносин. Проблеми ролі домогосподарства в розвитку ринкових відносин присвячені роботи Н. Римашевської, В. Жеребіна, А. Романова, Н. Манохіної, А. Олейника та ін.

В економічній теорії сьогодні існує декілька підходів до тлумачення терміна “домогосподарство”: обліково-статистичний, функціональний та інституційний. Обліково-статистичний підхід розглядає домогосподарство як самостійну одиницю, що складається з одного або кількох осіб, що мають спільне місце проживання та бюджет. Згідно з функціональним підходом домогосподарство є основним постачальником економічних ресурсів і споживачем суспільних благ. Крім того, в рамках даного підходу аналізуються заощаджувальна поведінка та виробнича функція домогосподарства, його відносини з державою. Інституційний підхід розглядає домогосподарство як організаційну структуру, що заснована на специфічних відносинах влади та прагне до максимізації власного статку [1].

Необхідно також відмітити залежність тлумачення терміна “домогосподарство” від контексту розв’язуваного завдання. Домогосподарство може розглядатися і як соціально-демографічне поняття, з досить вузьким економічним змістом.

Отже, домогосподарство є господарською одиницею, що має певну структуру - складається з однієї або кількох осіб, які об’єднуються частково чи повністю спільним бюджетом і місцем проживання, і забезпечує економіку ресурсами та використовує отримані за них кошти для купівлі товарів та послуг, що задовольняють матеріальні та духовно-культурні потреби людини. У нормативних документах ООН, зокрема у рекомендаціях щодо проведення перепису населення, домогосподарство розглядається як особа або група осіб, що досягли між собою певних домовленостей з метою забезпечення власного споживання [2].

До форм економічної діяльності домогосподарства автори [3] відносять усі види індивідуально-трудової і комерційної діяльності членів домогосподарства, самозайнятість, у тому числі роботу в особистих підсобних господарствах, кредитно-фінансові операції членів домогосподарства, здачу в оренду майна домогосподарства.

Бюджет домогосподарства являє собою баланс фактичних доходів та видатків домашнього господарства за певний період часу (місяць, квартал, рік). Структура доходів і видатків домогосподарств багато в чому залежить від економічних, соціальних та екологічних умов зовнішнього середовища, в яких вони функціонують. Разом з тим можна виділити найбільш важливі групи як доходів, так і видатків, що властиві будь-яким типам домогосподарств, табл.1.

Дохідна і витратна частини бюджету балансуються з урахуванням накопичень домашнього господарства у вигляді зміни суми готівкових грошей, варіювання суми вкладів на банківських рахунках тощо. На відміну від бюджету фірми і державного бюджету, у бюджеті домогосподарства далеко не завжди ведеться точний облік видатків і

доходів, фінансування багатьох статей здійснюється за залишковим принципом.

Таблиця 1 - Структура бюджету домогосподарства

Статті доходів	Статті витрат
Оплата праці	Купівля продовольчих та промислових товарів
Трансферти держави	Плата за житловокомунальні послуги
Дохід від підсобного господарства	Послуги культурно-побутового призначення
Доходи від самофінансованої підприємницької діяльності	Витрати на ведення підсобного господарства
Відсотки по цінних паперах	Медичне обслуговування
Дохід від оренди	Податки

Розглядаючи домогосподарство в системі еколого-економічних відносин, можна визначити його як економічний суб'єкт, що в результаті своєї діяльності, з одного боку, прямо чи опосередковано впливає на функціонування екологічної системи, з іншого – сам зазнає впливу від зміни факторів навколишнього середовища.

Вплив економічної діяльності домогосподарства на стан навколишнього середовища проявляється у вигляді:

- зміни стану природного середовища внаслідок підприємницької діяльності членів домогосподарства;
- забруднення природних компонентів внаслідок ведення підсобного господарства;
- забруднення навколишнього середовища побутовими відходами;
- забруднення атмосферного повітря особистим транспортом тощо.

Залежність результатів економічної діяльності домогосподарства від факторів навколишнього середовища знаходить відображення в бюджеті домогосподарства. Дослідження структури бюджету домогосподарства дозволяє виявити основні матеріально-фінансові потоки між домогосподарством та іншими економічними суб'єктами – державою та бізнесом, та встановити, як вони змінюються під впливом дії факторів навколишнього середовища

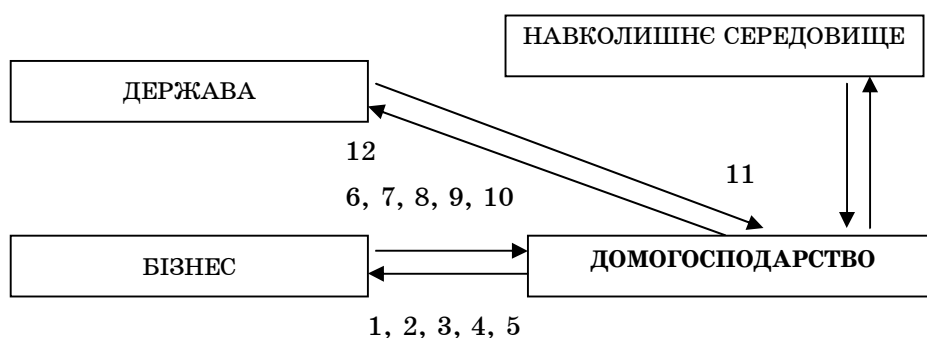

Рисунок 1 - Взаємодія домогосподарства з іншими економічними суб'єктами та навколишнім середовищем

Найбільш тісний взаємозв'язок існує між домогосподарством і сферою бізнесу. Матеріально-фінансові потоки представлені, з одного боку, обсягом споживання домогосподарствами продукції та послуг (1),

інвестиціями у цінні папери (2), об'єкти нерухомості (3), власну підприємницьку діяльність (4) і підсобне господарство (5), з іншого – заробітною платою (6), дивідендами (7), доходами, отриманими від власної справи (8), підсобного господарства (9) і здачі майна в оренду (10) (рис.1). Розглянемо вплив стану навколишнього середовища на визначені матеріально-фінансові потоки.

Розмір заробітної плати працівника залежить від багатьох факторів, у першу чергу – від відпрацьованого часу, кількості та якості виконаних робіт. Відпрацьований робітником час може зменшуватися внаслідок хвороб, причиною яких у багатьох випадках може бути погіршення стану навколишнього середовища. На кількісні і якісні показники виконаних робіт впливають також фізичний стан робітника та якість матеріально-сировинних ресурсів, що використовуються у виробництві, які можуть залежати від екологічних факторів.

Тимчасова втрата працездатності тільки частково компенсується за рахунок виплати лікарняних у розмірі від 60 до 100% лише основної заробітної плати працівника залежно від його стажу, які виплачуються за рахунок коштів підприємства протягом перших п'яти днів.

Доходи від самофінансованої підприємницької діяльності також скорочуються при тимчасовій втраті працездатності внаслідок хвороби, оскільки зменшується час, витрачений на ведення справ, що призводить до втрати прибутків. Крім того, ефективність ведення власної справи може зменшитися з причини здорожчання та зміни якості матеріально-сировинних ресурсів.

Суттєвий вплив від зміни стану навколишнього середовища зазнає дохід від підсобного господарства. Окрім зниження кількості витраченого членами домогосподарства часу внаслідок хвороб, результативність підсобного домогосподарства безпосередньо залежить від стану природних компонентів: погіршення якості ґрунтів та зміни клімату впливають на врожайність, негативного впливу від дії забруднення зазнають житлові та господарські будівлі. Останній чинник впливає і на розмір доходів від оренди.

Отже, спостерігається зменшення обсягу доходів домогосподарства під дією зміни стану навколишнього середовища внаслідок антропогенної діяльності людини, що, у свою чергу, призводить до зменшення обсягу інвестицій домогосподарства і, як наслідок, – доходів від інвестицій, зменшення обсягу споживання домогосподарствами продукції та послуг. Винятком є продукція фармацевтичної галузі.

Взаємодія між державою та домогосподарством проявляється у вигляді двох протилежно спрямованих матеріально-фінансових потоків: держава надає домогосподарству трансферти та пільги у вигляді пенсій, стипендій (11), домогосподарство сплачує державі податки (12). Оподаткування доходів домогосподарства здійснюється відповідно до Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» [4]. Розглянемо, як зміна кількісного і якісного станів елементів навколишнього середовища вплине на визначені матеріально-фінансові потоки.

Розмір податків, що сплачуються державі домогосподарством, залежить у першу чергу від величини його доходів: зменшення доходів домогосподарства внаслідок зміни факторів навколишнього середовища відповідно призводить до зниження податків. Крім того, оподатковуваний дохід зменшується на суму власних коштів платника податку, сплачених на користь закладів охорони здоров'я для компенсації вартості платних послуг з лікування. Крім того, існує податкова соціальна пільга, що також зменшує величину оподаткованого доходу і застосовується у разі інвалідності. Прикладом впливу екологічних факторів на застосування податкової соціальної пільги є її застосування під час оподаткування

доходів осіб, віднесених законом до 1-ї або 2-ї категорії постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Зміна розміру державних трансфертів зумовлена залежністю між розміром заробітної плати та розміром пенсій та державних субсидій і дотацій. Зменшення заробітної плати призводить до скорочення пенсії у майбутньому, при цьому розмір державних субсидій і дотацій може зрости. Крім того, у разі тривалої хвороби з Фонду соціального страхування на випадок тимчасової втрати працездатності виплачуються лікарняні.

ВИСНОВКИ

Домогосподарство в системі еколого-економічних відносин, здійснюючи власні економічні функції, виступає як об'єктом впливу на навколишнє середовище, так і суб'єктом, що зазнає впливу від зміни стану природних факторів, що знаходить відображення у зміні структури доходів та витрат бюджету домогосподарства. Скорочуються доходи у вигляді заробітної плати, ведення підсобного господарства та власної підприємницької діяльності, виникають додаткові витрати під час проведення підсобного господарства, на лікування, при цьому скорочується розмір сплачуваних податків, може збільшитися розмір державних трансфертів.

Отже, домогосподарство є активним учасником еколого-економічних відносин.

SUMMARY

HOUSEHOLD IN SYSTEM OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC RELATIONS

A.Ju. Zhulavsky, O.O. Kalenska
Sumy State University

Household is an active member of ecological-economical relations. From one side, household influences environment, from other - household is an object of the influence of environment. Changes in structure of incomes and costs of the budget of a household show this influence.

Keywords: household, invironment, ecological relations.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Домашнее хозяйство в системе экономических отношений общества: автореф. дис.... канд. экон. наук: 08.00.01 / Самарский государственный педагогический университет. - Самара, 2006. - 21с.
2. Принципы и рекомендации в отношении проведения переписей населения и жилого фонда // Статистические документы. Серия М. - №67. - ООН, Нью - Йорк, 1981. - С.68.
3. Римащевская Н.М. Экономика домашнего хозяйства. - Интернет-ресурс <http://www.narodonaselenie.ru/>
4. Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» (Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2003. - N 37. - Ст.308).

Надійшла до редакції 6 червня 2009 р.